

PALASIK MÁRIA

Kényes kérdések?

1989 óta tizenhét év telt el. Elsőre úgy tűnhet, hogy ezen időszak alatt mindennel szembe mertünk nézni, ami az 1956-os forradalommal kapcsolatban a közvéleményt és a kutatókat foglalkoztathatja. Ez azonban tévedés. Még mindig vannak olyan témák ugyanis, amelyek arra várnak, hogy legalább a velük kapcsolatos kérdéseket fel merjük tenni. És ha a kérdéseket sikerülne jól megfogalmaznunk, akkor előbb-utóbb választ is tudnánk adni.

A téma, amelyet szeretnék szóba hozni, az 1956. október 23-a és november vége között elkövetett fosztogatásoké.

Amikor a szakirodalomban az 1956-os forradalom leverése után meghozott ítéletek különböző csoportosításával találkozunk, akkor egy típust szemérmesen köztörvényes cselekményeknek neveznek, ami viszont nem tárja fel, hogy valójában milyen (vélt vagy valós) tettekről is volt szó. E kategórián belül található a rablást, a nem fegyveres harcokban elkövetett emberölést vagy a fosztogatást is. Írásomban ezek közül csak az utóbbi kapcsán szeretnék egy-két szempontot felvetni.

Vajon mi az oka annak, hogy a kutatók eddig nem nyúltak a témához? Talán a forradalom tisztaságának a mítosza tartotta őket vissza? Esetleg az, hogy a visszaemlékezők határozottan állítják: voltak betört kirakatok, amelyekből nem hiányzott az áru? Vagy az, hogy ismerünk fényképeket, amelyeken a betört kirakatban ott a cédula: „Az áru a házmesternél”? Talán az, hogy több kép is bejárta a világot, amelyen az Írószövetségnek Budapest forgalmas pontján a következő felirattal elhelyezett gyűjtőládája látható: „A forradalom tisztasága megengedi, hogy így gyűjtsünk mártírjaink családjának!”? Talán arról van szó, hogy ezek után egyszerűen illetlenség a fosztogatást még csak szóba hozni is?

Ha így teszünk, ha tehát hallgatunk a fosztogatás témájáról, ha a problémát nem járjuk alaposan körbe, akkor pár évtized múlva a vádiratokból és az ítéletből írják majd a forradalom mindennapjainak történetét. Mert ha nem igyekszünk most feltárni az igazságot – még akkor is, ha fájdalmasnak tűnik –, akkor 50–100 év múlva e téma már csak az ügyészségi és bírósági anyagok alapján lesz vizsgálható, ezekből pedig a kutatók (mindenféle árnyalás nélkül) egyértelműen azt fogják megállapítani, hogy a forradalmat végigkísérték a fosztogatások. Ennek elkerülése érdekében, első lépésként a következő kérdéseket kell feltennünk: Mítosz volt-e a forradalom tisztasága? Hogyan kezeljük az érintettek visszaemlékezéseit? Vajon van-e, aki beismeri magáról, hogy fosztogatott? Hogyan kell értelmeznünk, ha valakit a forradalom után fosztogatással vagy lopással vádoltak, netán ezért ítélték? Tekintsük egyszerű propagandának? Vegyük úgy, hogy a stabilizálódni szándékozó Kádár-rendszer a köztörvényes eseteket átpolitizálta? Vagy más esetben a politikai ügyeket köztörvényessé minősítette?

A peres anyagokban szereplő fosztogatások jellemzői

Az 1956-os megtorlások Budapest Főváros Levéltára által kiadott adatbázisa 3577 személy elleni eljárás adatait tartalmazza. Az eljárásokat az ügyészi és a bírói szervek az október 23-a és 1956 decembere közötti forradalmi tevékenységben való részvétel miatt kezdeményezték.¹ Ha figyelembe vesszük, hogy a Magyarországon 1956-os cselekedetért megvádolt körülbelül 34 000 emberből 22 000-et ítélték el, akkor ez azt is jelenti, hogy a megvádoltak valamivel több mint 10%-ára találhatunk információkat a mintául szolgáló BFL-adatbázisban.

A 3577 vádlott peres anyagában 182 személy esetében (5%) szerepelt a fosztogatás és a lopás mint vádpont. (A megnevezett tettek száma azonban ennél magasabb, mivel több vádlottat nem csupán egy bűn elkövetésével vádoltak.) Ebben benne vannak azok a cselekmények is, amelyek során laktanyákból (7 esetben), a belügyminisztérium, illetve más testületek fegyverraktáraiból (24 esetben) fegyvereket vittek el. Ha a vádiratokban található egyéb helyszíneket vizsgáljuk, azokat a követ-

¹ Az ügyiratok áttekintését a Budapest Főváros Levéltára munkatársai által összeállított adatbázis segítette. Lásd *Az '56-os megtorlás adatbázisa*. A bevezető tanulmányt Mikó Zsuzsanna készítette. Az ítéletekről és a vádiratokról készült rekordokat SARUSI KISS Béla és TASNÁDI Ákos szerkesztette. A képekről készült rekordokat rögzítette és szerkesztette: CSIFFÁRY Gabriella. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2006.

kezőképpen csoportosíthatjuk (a zárójelben azt tüntetem fel, hogy hány személynél szerepel az adott bűncselekmény).

1. Kereskedelmi egységek

- Divatcsarnok (30)
- egyéb áruházak: Szabadság Áruház, Corvin Áruház, Kálvin téri Áruház, Verseny Áruház, a Múzeum körüli Méretes Áruház, a Bosnyák téri Napsugár Áruház, több állami áruház, a Bizományi Áruház Vállalat, a pestszentlőrinci Alkalmi Áruház, a Minőségi Állami Áruház, a Thököly út–Murányi út sarkán lévő ruházati bolt, a Diplomáciai Bolt, több Röltex, illatszerboltok, a 2. számú ruházati bolt (32)
- állami cipőbolt (1)
- cipésműhely (1)
- közért (25)
- a Rákóczi téri csarnok és a Nagycsarnok egy-egy árudája (4)
- italbolt és étterem italraktára (12)
- egyéb vendéglátó-ipari egységek: hűvösvölgyi Népkert, Babkáváé presszó, Szép Ilona vendéglő, Boráros téri Népbüfé, újpesti Népbüfé, Valéria söröző, Pannónia Népkert, Aranykalász vendéglő, Hársfa vendéglő, Thököly út–Dózsa György út sarkán lévő vendéglő (12)
- dohánybolt (2)
- Keravill (2)
- ÁPISZ (1)
- Horizont Könyvesbolt (1)

2. Raktárak

- gyárak raktárai: Savanyúság- és Halkonzervgyár, Duna Konzervgyár, Herkules Cipőgyár, Méhészeti Vállalat, Audio Üzem, Ikarusgyár (6)
- egyéb raktárak: útépítő vállalat, Ceglédi úti áruraktár, a térképészeti bolt raktára, a BM anyag- és ruharaktárai (13)

3. ÁVH-sok lakásai (14)

4. A Köztársaság téri pártház (5)

5. Pályaudvar (4)

6. Magánszemélyek lakásai

- köztük Kiss Károly és Piros László lakása, Révai József villája, egy iskolaigazgató, egy vállalatigazgató és egy párttitkár lakása (11)

7. A mátraházai Honvéd Üdülő (2)

Ezekon kívül egy-egy személy esetében vádpontként szerepelt szovjet szállítóegységek, valamint az Almássy téri szakszervezeti pénztár kifosztása; továbbá – a vád szerint – valaki a Péterffy Sándor utcai Kórházból ruhaneműt és ágyneműt tulajdonított el, egy másik személy pedig a Margit-szigeti Nagyszálló elől személygépkocsit vitt el.

A cselekmények színhelye többségében Budapest vagy főváros környéki település volt, de az iratokban előfordul somodori helyszín is. A vád szerint elkövetett tett időpontját viszont nem minden esetben tüntették fel. Azon esetek alapján, ahol ezt megtették, arra következtethetünk, hogy az „elkövetést” egyaránt datálhatjuk november 4-e előttre és utánra is.

Érdeemes szemügyre venni azokat az ügyeket, amelyeknél feltüntették az elvett-elvitt tételeket. Az iratok szerint a „bűnösök” vittek mindent, amire az embernek a mindennapokban szüksége lehetett. Egy italtól-ból valaki elemelt 10 liter pálinkát és 5 liter rumot; a Nagycsarnok egyik árudájából „eltűnt” 100–150 kilogramm liba és 50 kiló rizs; egy nő egy cipésműhelyből hat pár női cipőt vitt haza. A Köztársaság téri pártházból elvitt tárgyak között találunk például rádióasztalt, írógépet, vörös selyemdrapériát, zászlórudakat és szőnyeget.

Az elkövetők nemét tekintve többségben vannak a férfiak: a 182 vádlott közül 22 volt nő.

Egyes visszaemlékezők maguk említik az ellenük igaztalanul felhozott vádakát. Az a férfi például, aki egy gyár égő raktárkészletét mentette társaival, és ebből kreálta az ügyészség a fosztogatás vádját. Más esetben a közérzet zárva tartó boltost kényszerítették arra, hogy a bolt árukészletét nyissa meg az emberek előtt – igaz, fegyverrel. Azonban amikor fizetni akartak, a pénzt nem volt hajlandó elvenni. Ebből is fosztogatási ügy lett. És arra is van példa, hogy a környékeliek máig emlékeznek: miként hordták szét a helybéli laktanya minden civil készletét (a lepedőktől a főzőedényekig). Készült továbbá fotó egy körüti áruház készletének széthordásáról is.

Ezek azok az indokok tehát, amelyek miatt igenis meg kell fogalmazni kérdéseinket: Volt-e valójában fosztogatás, ha igen, milyen mértékű volt és mi volt az oka? A válasz érdekében érdemes lenne összehasonlítani a személyi és köztulajdon ellen ekkor elkövetett cselekmények számát az előző és a következő év hasonló időszakában elkövetett, hasonló jellegű cselekmények számával. Hiszen lopás vagy úgy általában vagyoni elleni bűncselekmény békeidőben is létezik. Miért gondolnánk, hogy a forradalom önmagában megnevesíti az embereket? Ebből a szempontból és újra meg kell vizsgálnunk azokat a motivációkat, amelyek miatt

a 20. századi magyar történelem bizonyos korszakaiban – a jogszabályok által szentesítve – „sérült” a magántulajdon. Az 1956-ot megelőző húsz évben hányszor adódott ilyen politikai helyzet Magyarországon? Gondoljunk a zsidó vagyonok elvételére, a németek kitelepítésére a háború után, vagy ugyanekkor a hitleri szövetség következtében visszaszerzett területekről a Magyarország 1937. december 31-ei határain belülre menekülőkhöz, és végezetül az 1945 utáni folyamatos államosításokra. Az államvédelmisek lakásai esetében talán a rendszer kegyeltjein való bosszúállás volt a motiváció (ha igazak a vádak). Az iratok szerint '56-ban a köztulajdont érte a legnagyobb kár, holott azt minden rendszerben tisztelni illett.

Ugyancsak vizsgálatra szorul, hogy kik azok, akiket fosztogatás elkövetésével vádoltak? Melyik társadalmi csoporthoz tartoztak? Hipotézisem szerint elsősorban a társadalom legszegényebbjeiről volt szó, akiknek egy része állami gondozásban nőtt fel, akiknek életükben nem volt még saját szobájuk sem, akiknek többsége munkásszállón lakott vagy egyszerű ágybérletben sanyargott. És rajtuk kívül? Kik lehettek még érintettek?

Azt is meg kell kérdezni, hogy mondjuk egy nagyobb áruház kifosztásában milyen pszichózis játszhatott közre. Mennyire lettek bátrabbak attól az emberek, hogy nem egyedül követték el a „szerzést”? És mennyire érezték természetesnek azt, hogy nekik valami „jár”? Mekkora szerepet játszhatott az a tudat, hogy másképpen soha sem jutnának ilyen, számukra kincsnek tekintendő holmikhoz? És hány olyan eset lehetett, amikor az alkalom szülte a tolvajt?

Ha ezekre a kérdésekre megtaláljuk a válaszokat, akkor van rá esély, hogy megőrizzük a forradalom tisztaságának emlékét. De ha ezt nem tesszük, utódaink megkérdőjelezzik azt, és a hallgatás miatt gyávasággal vádolnak majd bennünket.